
ETİMOLOJİK TÜRKÇÜLÜK

Türk Tarih Tezi ve Güneş-Dil Teorisi'nin Ön Tarihi

*

*Beşir Ayvazoğlu***

ÖZET

Amacım, hiçbirinin değerinden şüphe etmediğim şahsiyetlerin bir zamanlar ne saçmalıklarla uğraştıklarını göstermek değil. Anlattıklarım eğlenceli görünse de, trajik bir durumu yansıtmaktadır. Osmanlı medeniyetinin yok sayılması yüzünden doğan boşluğu doldurarak yeni bir kimlik inşâ etmeye çalışan aydınların yaşadığı derin sancıyı anlatmaya çalıştım.

Anahtar Kelimeler: Türk Tarih Tezi, Güneş-Dil Teorisi, kimlik, Ahmet Midhad Efendi, Türkçe, Osmanlı Devleti

ETİMOLOJİK TÜRKÇÜLÜK

Feraizcizâde Mehmed Şakir Efendi (1853-1911), daha çok tiyatro eserleriyle tanınmış Bursalı bir aydındır. 1894 yılında hazırlayıp *Persenk* adını verdiği ve Sultan II. Abdülhamid'e sunduğu eserinde, Türkçe'nin gramerini bütünüyle kendisinin oluşturduğu bir terminolojiyle (meselâ *persenk*'i *sarf*, *gramer* anlamında kullanır) ve yepyeni bir bakış açısıyla açıkladığı iddiasındadır. Görebildiğim kadarıyla, sadece Ağâh Sırrı Levend'in *Türk Dilinde Sadelleşme ve Gelişme Safhaları* (1949) adlı eserinde kısaca söz ettiği bu tuhaf eserin bir de derkenarı vardır: *Türk Dilinin Lisân-ı Âdemî Menşe-i Zebân Olduğuna*

** Araştırmacı - Yazar

Dâir Persenk Açıklaması. İsminden de açıkça anlaşılacağı üzere, *Persenk'e* bir çeşit şerh olarak yazdığı bu derkenarda da, Feraizcizâde, “yedi bin senedir kimsenin âgâh olmadığı” büyük bir sırrı açıklar: Türkçe, Âdem’in cennette konuştuğu dildir ve bütün dillerin kaynağıdır***.

Nedense basılmayan eserin iki yazma nüshası bulunuyor. Orijinal nüsha Beyazıt Devlet Kütüphanesi’nde, ondan istinsah edilen bir kopya da Türk Dil Kurumu’ndadır. İkisini de gözden geçirdim. Ancak benim niyetim, söz konusu tezi uzun uzadıya anlatmak değil. Sadece fikir vermek amacıyla derkenarın başlangıç kısmından birkaç cümle aktardıktan sonra, Feraizcizâde’nin bazı etimolojik analizleri üzerine kısaca durup geçmek istiyorum. Feraizcizâde diyor ki:

“Ol şanlı padişahın hayırlı niyetlerine ind-i ulûhiyetden mükâfat olmak üzere ihsan buyurmakda olduğu bunca muvaffakiyetlere bir lâhika olarak [...] hilkatden haber verir böyle bir lisan şerefini de ona ihsan buyurdu. Sen ki ey müellif, sen ömründe bir kez rızâ-yı Bârî’yi ihtiyar eylediğinden nâşî yedi bin senedir kimsenin âgâh olmadığı bu sırra seni vasıta ediyor. Daima evâmîr-i ilâhiyeyi iltizâm edenlerin dünya ve ahiret[te] ne derece mes’ûd olacakları artık tasavvur edilsin.”

Örneklere gelince: Feraizcizâde mesela “Elestü birabbiküm!” hitabına karşı ruhların verdiği “Belâ” cevabının Türkçe olduğunu söyleyerek bu kelimeyi “bel” kelimesine bağlar. İddiasını açıklarken yürüttüğü mantık akıllara ziyandır. “Âdem” kelimesinin etimolojik analizinden az çok anlaşılır görünüyor: Âdem peygamber yaratıldıktan sonra, kendi ismi de dahil, bütün isimler ona Allah tarafından öğretilmişti. Âdem isminin Âdem peygamber tarafından daha sonra öğrenilen anlamları da vardı. 1. ‘Atmak’ filinin kökü olan ‘at’. Bu anlamda, Adem’in cennetten yer yüzüne atılmasına işaret vardı. 2. Ata. Âdem bütün insanların atası olduğu için isim aynı zamanda onun atalığını ifade ediyordu: ‘Atam’. T zamanla d’ye dönüşmüş, Adam ve Âdem şekillerini almıştı.

Havva’yı da bin dereden su getirerek, Türkçe’de “parça” ve “yan düşme” anlamlarına geldiğini iddia ettiği “yav” kelimesine bağlayan Feraizcizâde, Arapların bu kelimeyi “gayet oynak ve yapışkan lisanları”na uydurarak

*** Feraizcizâde’nin bu fikri, ister istemez, başka bir Bursalı düşünürün, İsmail Hakkı Bursevî’nin *Hadis-i Erbaîn Şerhi*’indeki bir cümleyi hatırlatıyor. Bursevî, adı geçen eserin başlarında, Arapça, Farsça ve Türkçe’nin üstün diller olduğunu söyledikten sonra şöyle der: “Âdem cennetten lisân-ı Türkî ile ‘kalk’ demekle kıyâm idüp çıkmıştır. Zîra dünyada âhir tasarruf Türk’ündür. Fefhem cidden!”

“yava”, “yiva” derken şedde ile “yevva” yaptıklarını, sonra da “Havva”ya dönüştürdüklerini ileri sürer.

“Şeytan” kelimesinin etimolojik analizi daha ilgi çekicidir. İsterseniz bu analizi Ferâizcizâde’den dinleyelim:

“Âdem atanızla Havva ananızın Naîm cennetinde rahatça yaşadıklarını Caytan çekemeyip men’ olunan ağaca yanaşmaksızın usluca durmaktan kendilerini caydırdı ve o güzelim cennetten ayaklarını kaydırdı. ‘Cayıtgan’ şerriyle yer yüzüne düştüler. Bu halde şeytan ‘sap, sapıt, sapıtan, sapıdan’ ve gayın ilâvesiyle çok işleyen adı mübalâğa ile ism-i fâil yapılarak ‘sapıtgan’ olduğu vechile ‘cay, cayıt, cayıtan, cayıdan, cayıtgan’ lâfzından ta’rîb olunduğu anlaşılır. Bundan başka Türklerde olmayan ‘ta’yı Arapların ne suretle yazmağa mecbur oldukları da zâhir olur. Zira Araplarca elifler ince okunduğundan ve başkaca ağır üstün olmadığından sizin gibi ‘te at’ sadası verilemez. Babalarının caytanın adını caytan suretiyle işitip telâffuzlarında ‘ca’ ve kitabetlerinde sâlifü’l-beyan ‘te at’ olmasıyla ‘ca’ya karşı ‘şın’, ‘ta’ya karşı ondan kalınca ‘tı’ telaffuz ve kitabet ederek “şeytan” demişler ve fakat şeytanın nereden alındığını bilememişler [...]”

Şimdi zamanda biraz ilerleyerek 1909 yılı Ocak ayının ilk günlerinden birinde, Şehzadebaşı’ndaki Fevziye Kıraathânesi’nde Ahmet Midhat Efendi’yi dinleyelim. Rusyalı Müslüman talebeler tarafından düzenlenen konferansın konusu Türklüğün muhteşem tarihî macerasıdır. II. Meşrutiyet’in ilânından sonra Türkcülüğün ilk ciddî tezahürlerinden biri olarak kabul edilen bu konferansta, dinleyiciler arasında Akçuraoğlu Yusuf, Ziya Gökalp, Veled Çelebi ve Necip Âsım gibi Türk diline ve kültürüne dair araştırmalarıyla tanınmış şahsiyetler de bulunuyordu. Konferans sırasında Eşref Edip’in [Fergan] tuttuğu notlar, Ahmet Midhat Efendi tarafından gözden geçirildikten sonra *Sırrât-ı Müstakîm* mecmuasında yayımlanmıştır [nu. 20, Kânunuevvel 1324; nu. 21, Kânunusani 1324; nu. 22, Kânunusani 1324 (1909)].

Konferansında önce Türklüğün, gerek kavim olarak eskiliği, gerek çok geniş bir coğrafyaya yayılmış olması, gerekse İslâm’a kılıç ve kalemle hizmetinin büyüklüğü bakımından pek çok milletten daha çok “mefâhir”e sahip olduğunu ve bununla haklı olarak övünebileceğini belirten Midhat Efendi, ardından Türklerin geçmişte ve bugün yaşadığı coğrafyanın genişliğini isim isim sayarak gözler önüne sermişti. Midhat Efendi’ye göre, sadece yaygınlık bakımından değil, eskilik bakımından da Türklerle yarışabilecek kavim yoktu. Tarihin en eski kavimler diye kaydettiği Keldânîler, Hintliler ve Çinliler bile Türkler kadar eski olamazlardı. Son filolojik araştırmalar bütün dillerin kaynağını, etnoloji ise insanlığın menşeyini Asya’da, özellikle Altaylarda aramak gerektiğini gösteriyordu. Açıkçası, beşeriyet Altay dağlarında doğ-

muş, bu dağlardan çıkararak çeşitli istikametlere yönelen nehirleri takip eden insanlar dünyaya yayılmışlardı. Filoloji ve etnoloji bilginlerinin amacı elbette Türklüğün menşeyini aramak değildi; onlar sadece gerçeğe ulaşmak için araştırma yapıyorlardı. Bu araştırmalar sonucunda Altayların en eski yerlilerinin Türkler olduğu ortaya çıkmıştı.

Bunları anlattıktan sonra, konferansını "Biz de onların bu gayretleriyle aslımızın bu kadar kadim olduğunu bedavadan öğrendik" nüktesiyle renklendiren ve "Bundan sonra inşallah biz de gayret ederiz; ilmin bu cihetle terakkisine biz de hizmet ederiz" temennisinde bulunan Midhat Efendi'ye göre, en yeni araştırmalar, Altaylar tarafına tarih öncesinden bu yana hiç göç olmadığını, tam aksine, Altaylardan dünyanın dört bir tarafına sürekli göçlerin gerçekleştiğini gösteriyordu. Açıkçası, insanlığın "mahall-i intişâr"ı Altaylar, bütün dillerin kaynağı ise Türkçeydi. İşte Sîtler, yani İskitler...

Sel gibi batıya doğru akan bu kavim, bu taraftaki kavimlerden daha medenî idi, çünkü ok-yay kullanıyor ve ata biniyorlardı. Yunanlılar, ne bir çeşit makine olan bu silâhı biliyorlardı, ne de o zamana kadar at görmüşlerdi. Altaylar sadece beşerin değil, atın da dünyaya yayıldığı yerdı. Yunanlılar, kullaklarının dibinden geçen oklar "sît, sît" diye sesler çıkardığı için bu okları kullanan kavme Sit adını vermiş ve daha önce hiç ata binmiş insan görmedikleri için ikisini tek bir mahlûk zannederek başı insan, vücudu at şeklinde mitolojik bir mahlûk (Centaur) tasavvur etmişlerdi. Amazonlar, yani kadın savaşçılar hakkındaki rivayetler de Yunanlıların Sîtlerle karşılaşmasından sonra doğmuştu.

Sadece Sitler mi? Eski çağlarda Anadolu'ya gelen kavimler de Türk'tü, onaltıncı hânedan devrinde Mısır'a hücum ederek hakimiyet kuran Hyksoslar da... Bazı tarihçilerin Fenikeli, bazılarının Arap, bazılarının da Sit (Skit) dedikleri Hyksosların Sit'liğini kuvvetle muhtemel gören Midhat Efendi'nin sağlam delilleri de vardı: Mısır'a saldıran Hyksoslar beraberlerinde yüzlerce küçük ve büyük baş hayvan getirmişler; bu da çok uzun yoldan geldiklerini gösteriyormuş. Öyle ya, "geçtikleri ormanlarda, ovalarda, sahralarda köyler, lokantalar, ekmek fırınları mı bulacaklardı?" Yiyecekleri süt, peynir gibi şeylerdi, bunun için koyunlarını ve sığırlarını yanlarında götürmek zorundaydılar. Bu sayede yıllar süren seferlere çıkabiliyorlardı. Zaten bunun için bu kavme çoban anlamına gelen Hyksos adı verilmişti. Daha da önemlisi Hyksosların atları vardı ve Yunanlılar gibi, Mısırlılar da daha önce hiç at görmemişlerdi. "At Sitlik şânu, Türklük şânu olduğu için bunlar dahi Türk idiler!"

Yüzlerce yıl Mısır'da hüküm süren Hyksoslar, onyedinci hânedânın kurucusu olan Firavun tarafından yenilip kovulmuşlardı. Aşağı yukarı iki yüz kırk bin kişilik bir Hyksos topluluğunun Mısır'dan çıktıktan sonra nereye gittiği bilinmiyordu. Ancak, Midhat Efendi, bu atlı kavmin peşini bırakmama kararlıydı. "Hiç öyle cengâver bir kavim ikiyüzkırkbin nüfusla çıkar da izi nasıl belli olmaz?"

Hyksoslar eğer Arap veya Fenikeli olsalardı, geldikleri topraklara geri dönerlerdi. Tarih böyle bir şey kaydetmediğine göre, ya asıl yurtlarına, yani Altaylara geri çekilmiş, yahut Afrika'nın içlerine doğru ilerleyerek izlerini kaybettirmişlerdi. Tam bu noktada Afrika'nın en ilgi çekici topluluklarından biri olan Tuareg'leri hatırlatan Midhat Efendi'ye göre, bunlar Afrika'da izlerini kaybettiren Hyksosların torunları olabilirdi. İmohaz'lara Araplar tarafından verilen "Tuareg" ismi çoğuldu ve tekilinin "Tareki" olduğu söyleniyordu. "Türk" kelimesi t.r.k. şeklinde yazılırsa çoğulu "etrâk" olurdu; yok, eğer doğru imlâsınca, yani t.v.r.k. şeklinde yazılırsa o zaman çoğulu "tevârik" olurdu. Fransızlar, Tevarik'ı Tuareg şeklinde telaffuz ediyorlardı.

Midhat Efendi, bu etimolojik tahlili yaparken ön sırada oturan Necip Âsım ve Veled Çelebi Beylere özel bir bakış fırlatmış olmalıdır. Kurucularından olduğu Türk Derneği'nin en önemli üyeleri olan bu iki bilgin, Türk kelimesini ısrarla vav'lı (t.v.r.k.) yazdıkları için "Vavlı Türk" diye meşhur olmuşlardı.

Tuaregler ne Samî idiler, ne de Afrikalı... Sıcak bir iklimde yaşadıkları için renkleri tunç rengine dönüşmüştü. Saçları uzun ve gür, gözleri siyahtı; fakat mavi gözlülerine de rastlanıyordu. Samîlerde mavi göze hiç rastlanmadığı düşünülürse, Tuareglerin farklılıkları ortaya çıkardı. Daha da önemlisi, adaleleri gayet dolgun ve kavi, belleri ince, sakalları hafif, başları tıraşlı, elleri ve ayakları küçüktü.

Fevziye Kiraathânesi dikkat kesilmmişti; Midhat Efendi, kendinden emin bir ifadeyle, "Şimdi bu ta'rifât nazar-ı dikkatimizi celb ederse biz de birçok akvâm-ı Türkiyeye dair olan ma'lûmâtın delâletile bizim şu Tuaregleri âdetâ Türkiyyü'l-asl diye hüküm vereceğiz" dedi ve şöyle devam etti: "Amma bunu bir hakikat-i kat'îye diye söylemiyorum. Vele ki bir hayal olarak söylüyorum. İhtimal bir zaman bu hayal hakikat hükmünü alır. Bu ihtimâli pek kuvvetli buluyorum. Zaten Berberlerin aslını etnoloji fenni kat'iyen henüz ta'yîn etmemiştir".

Midhat Efendi, son söylediklerinden pişman olmuş gibi, Tuareglerin Türklüğünü ispat etmek için yeni deliller sıralamaya başladı: Meğerse bu

kavmin yeme içme alışkanlıkları Türklerinkine pek benziyormuş; daha da önemlisi, süttten ekşi bir mâyi yapıyorlarmuş, bu belki de kıymış!

Sözün kısası, eğer bir Osmanlı Afrika'ya gidip de bu içeceğin kıymız olduğunu tespit ederse Tuareglerin Türk olduklarına hiç şüphe kalmazdı. Midhat Efendi bu araştırmanın yapılmasını çok arzu ettiğini söyledi ve Tuareg konusunu, candan ve sürekli alkışlarla karşılanan şu cümlelerle noktaladı: "O halde Osmanlılık nâmına denilir ki, bu hakîkati ilk defa olmak üzere İstanbul'da bir Osmanlı 1326 (1909) senesinde meydana koymuş ve etnoloji fennine şu hizmeti etmiştir!"

İsmail Hakkı [Baltacıoğlu] da o gün belki Fevziye Kırathânesi'nde Midhat Efendi'yi dinleyen gençler arasındaydı. O tarihte çiçeği burnunda bir Darülfünun mezunu olan İsmail Hakkı Bey her konuda kendine has görüşleri olan meraklı bir aydıydı; Türklüğün menşei, eski yurtları ve yayılma sahaları hakkında okuyor, düşünüyor ve araştırmalar yapıyordu. Bu okumaları sırasında, tesadüfler onu "hayat-ı celîle-i cenâb-ı İbrahim"e sevk etti. Sonunda, kesin bilgilere ulaşamasa da kesine yakın bir kanaat edindi: "Hazret-i İbrahim Aleyhisselâm Türk'tür".

Tevhîd-i Efkâr gazetesinin 9-10 Haziran 1340 [1924] tarihli sayılarında yayımlanan ve "Türk Milleti Hazret-i İbrahim aleyhisselâmın vücûd-ı şâadetleriyle müftechir olmalıdır" alt başlığını taşıyan yazıda, Feraizcizâde'nin etimolojik analizlerine benzeyen analizlerden yola çıkan İsmail Hakkı Bey, teorisini *Tekvin*'in on birinci faslının 27-32. âyetleri üzerine kuruyordu. Söz konusu âyetleri, Tevrat'ın 1827 yılında Paris'te basılmış bir Türkçe tercümesinden aktarmıştı:

27. *Ve Tarah'ın tenâsülleri bunlardır. Tarah Abram'ı ve Nahor'u ve Haran'ı tevlid eyledi. Haran ise Lût'u tevlid eyledi.*

28. *Ve Haran babası Tarah'ın önünde doğduğu vilâyette yani Ur-ı Keldânî'de öldü.*

29. *Ve Abram ve Nahor kendilerine avret aldılar. Abram avretinin adı Sâray ve Nahor'un avretinin adı Milka ki, Milka'nın ve Yiska'nın babası Haran'ın kızı idi.*

30. *Ve Sâray akıre idi ve evlâdı yok idi.*

31. *Ve Tarah kendi oğlu Haran'ın oğlu Lût'u ve kendi oğlu Abram'ın avreti olan gelini Sâray'ı alıp Ken'an vilâyetine gitmek için onlar ile Ur-ı Keldaniye'den çıktılar ve Harran'a dek gelip orada sâkin oldular.*

32. *Ve Tarah'ın eyyamı ikiyüzbeş yıl idi ve Tarah Harran'da vefat eyledi.*

İbrahim'in yaşadığı zamanı belgelendirmek için başka âyetler de zikreden ve bunlardan yola çıkarak bir yığın neticeye ulaşan İsmail Hakkı'nun bü-

tün görüşlerini bu konuşma çerçevesinde aktarmak zor. Ben sadece onun Hz. İbrahim'in Türk olduğu neticesine ulaşmasını sağlayan etimolojik tahlillerinden kısaca söz etmek istiyorum.

İsmail Hakkı, İbrahim peygamberin doğduğu şehir olan Ur üzerinde özellikle duruyor. Bu konuda Şemseddin Samî'ye başvuran yazar, Ur'un Türkçede "kale" anlamında olduğunu, Orhan isminin de kale beyi anlamına geldiğini söylüyor. Şemseddin Samî'nin tarifi şöyle: "Ur: Hendek, yüksek yer ve toprak tabaka ki önü hendek olur."

İsmail Hakkı, Ur'un Sümerlerin en önemli şehirlerinden biri olduğunu hatırlattıktan sonra şöyle devam ediyor: "Sümerlerin Ural-Altay akvâmından olması ve Ur lâfzının Türkçe bir kelime olması hasebiyle nebiyy-i müşâ-rünileyh hazretlerinin mehd-ârâ-yı vücud oldukları şehrin bir Türk şehri olduğu taayyün eder."

Daha sonra *Kur'an*'a, Bakara suresinin 140. âyetine dayanarak İbrahim'in Yahudi ve Nasrani olmadığını, dolayısıyla Sâmî ırkından sayılamayacağını ifade eden İsmail Hakkı, Cahid Beyefendi diye zikrettiği bir zatın *Türk Tarihi* adlı eserine dayanarak Sadnan, Gâz ve Tarac adlarından söz ediyor. Bunlar, söz konusu esere göre Türkmenlerin atalarıdır.

İmdi, bu "Tarac" kelimesinin "Tarah"dan farkı var mıdır? Tarah, dikkatinizi çekerim, *Tevrat*'tan aktardığımız âyetlerde İbrahim'in babası olarak zikredilmektedir. Sadnan kelimesi de "cenâb-ı İsmail'in mahdum-ı âlileri olan Adnan'ın ayınıdır".

Kur'an'da İbrahim'in babasının adı olarak zikredilen Âzer de Türkçe bir kelimedir. *Burhan-ı Katı*' tercümesine dayanarak Âzer'in Türkçede yüksek yer, tepe gibi anlamlara geldiğini kendince ispat eden İsmail Hakkı (Âzer'in aslının Türkçe az-er olduğu ve az bulunur yiğit anlamına geldiği de iddia edilmiştir) *Tevrat*'taki âyetlerde, İbrahim'in ve kardeşlerinin eşleri olarak zikredilen Sâray, Milke ve Yiska'nun isimlerinin de Türkçe'ye benzerliklerinden söz ettikten sonra, "Dîvânü Lûgati't-Türk tedkik edilir ise *bilge* âlim, hakîm; *köşige* zıll-ı sagir, hafif gölge; *kölige* zıll-ı zalil, koyu gölge; *kiska* kakul ilâh gibi müşâbih elfâza kesretle tesadüf olunur" diyor.

İbrahim'e gelince: Önceleri Abram şeklinde olan bu isim İbrahim şeklinde Arapçalaştırılmıştır. İsmail Hakkı Bey, Abram'ı da, kaşla göz arasında, Türkçede muhafaza etmek, yardım etmek, gemileri limana sokmak ve gitmek gibi anlamlara gelen "barmak" fiiline bağlıyor. İlgi çekici bir paragraf:

"Bu masdarın müştâkı, 'bardı, barır, barsam ilâh..'dir. Bu kelimeler el'an Anadolu'da isti'mal edilmektedir. Hatta bunlardan 'barsam' kelimesinin 'baram' olarak kullanıldığı da pek çok yerlerde işitiliyor. Nite-

kim 'gelem, gidem, alam' ilâh.. kelimeleri de her yerde, hatta İstanbul'da bile isti'mal olunur."

Kısacası, "baram" kelimesi zamanla Abram'a dönüşmüştür. Yani Âzer, Tarah, Sâray, Kiska, Milka gibi, Abram da özbeöz Türkçe bir kelimedir. Daha neler, neler...

İsmail Hakkı, İbrahim'in asıl vatanı olan Ur'u ailesiyle birlikte terk edip 1100 kilometrelik kıvgın çölu geçmeyi göze alarak Harran'a göçmesini de, bu şehrin batı Türklerinin en önemli kolu olan Hititlerin hakimiyetinde bulunmasına bağıyor. Bu sağlam (!) delillerle İbrahim peygamberin Türklüğünü ispat eden İsmail Hakkı, yazısını, aynı zamanda alt başlık olarak kullandığı cümleyle tamamlıyor: "Türk milleti Hazret-i İbrahim aleyhisselâmın vücûd-ı saadetleriyle müftehir olmalıdır".

Bu analizden siz olsanız hangi sonucu çıkarırdınız? İbrahim'in torunu Adnan'ın soyundan gelen Hazret-i Muhammed de Türk'tür! İsmail Hakkı Bey, bunu söylemiyor, ama ileride onun görüşlerine dayanılarak bu fikir de kemâl-i ciddiyetle savunulacaktır. Yusuf Kemal Kutluata'nın ayrıca incelenmesi gereken ve "ilginç"likte Feraizcizâde'nin eserinden hiç de geri kalmayan *Türk Dehası ve Dâhileri* (1954) adlı kitabının üst başlığı bile fikir vermeye yeter: "Büyük İslâm Peygamberi Hazreti Muhammed Mustafa Sall'allahü'teâlâ aleyhi ve sellem Özü Özüne ve Südü Südüne Türktür".

Makalesinde, bir vesile bulup, Ahmet Midhat Efendi'nin büyük bir maharetle Türk olduklarını ispat ettiği Hyksos'ları hatırlatmayı da ihmal etmeyen İsmail Hakkı'nın bir cümlesine dikkatinizi çekmek istiyorum: "Lisâniyat mütehasısları, hususiyile muhterem Sâmih Rifat ve Yusuf Ziya beyefendilerle sâir muhterem zevâtın dahi vâzıh ma'lumat ve mütalaât-ı âlimânelerinin bizi daha ziyade tenvir edeceği şüphesizdir."

Bu iki isim, yani Sâmih Rifat ve Yusuf Ziya Bey'lerin etimolojik analizleri de şaşırtıcılık bakımından, İsmail Hakkı'nunkilerden aşağı kalmaz. Ancak şimdi daha geriye giderek önemli bir şahsiyetten, Mustafa Celâleddin Paşa'dan söz etmek istiyorum.

Macar halkı, 1848 yılında, Kossuth liderliğinde Avusturya'ya karşı başkaldırır. Bu cumhuriyetçi "devrim" teşebbüsü başarısızlığa uğrayacak ve başta Kossuth olmak üzere, onaltı bin kişi Tuna nehrini aşarak Osmanlı Devleti'ne sığınmak zorunda kalacaktır. Bunlar arasında Kossuth'a yardım eden General Josef Bém kumandasındaki Polonya lejyonundan yüksek rütbeli subaylar da vardır.

Osmanlı Devleti, Avusturya ve Rusya'nın savaş tehdidinde rağmen iade etmediği bu mültecilere, kendilerinin ve ailelerinin hayat ve şereflerinin te-

minat altında bulunduğunu, istedikleri ülkeye gidebileceklerini, kalmak isteyenlerin de arzu ederlerse rütbe ve mesleklerine uygun görevlere tayin edilebileceklerini bildirir. Bunun üzerine, mülteci subaylardan bazıları Vidin'de Müslüman olur. General Kmetti İsmail Paşa, Kont Roswadoowski Hamza Bey, General Bém Murat Paşa, Baron Stein Ferhat Paşa, Seweryn Bielinski Serasker Nihat Paşa, Wladislaw Czaikowski Muzaffer Paşa, Türkiye'ye daha sonra gelen Constantin Borzecki de Mustafa Celâleddin Paşa olarak Osmanlı ordusunda önemli görevler üstlenirler. İlber Ortaylı, bu mültecilerin XIX. yüzyıl Osmanlı hayatındaki bazı yeniliklere öncülük ederek Osmanlı modernleşmesinde önemli rol oynadıklarını ve farklı bir hayat tarzı getirdiklerini söylüyor.

Borzecki, yani Mustafa Celâleddin Paşa, Türk düşünce tarihi bakımından da önemli bir isimdir. Sultan Abdüaziz'e ithaf ettiği, 1869 yılında İstanbul'da, 1870 yılında da Paris'te basılan *Les Turcs anciens et modernes* (Eski ve Yeni Türkler) adlı Fransızca eserinde, Fransız, Alman, Rus ve Leh kaynaklarına dayanarak Türklükten, Türklüğün dünya tarihindeki rolünden söz eder; daha da önemlisi Touro-Aryanisme diye adlandırdığı nazariyesinde, Türklerle Avrupalıların aynı ırka mensup olduklarını ileri sürer. Söz konusu kitabında lingüistikle ilgili meselelere de girip etimolojik analizler yaparak Türkçe'nin Lâtince'yle akrabalığını ispat etmeye çalışan Mustafa Celâleddin Paşa'ya göre, mesela Lâtince *aula*, Türkçe "avlu"dan, arkadaş anlamındaki *comes*, "komşu"dan geliyordu. Şehir kurmak anlamındaki *condere* fiilinin aslı da, Paşa'ya göre, Türkçe "kondurmak" fiiliydi, vb.

Açıkcası, Mustafa Celâleddin Paşa ilk Türkçülerden biriydi. Ancak *Eski ve Yeni Türkler*'in o tarihte pek etkili olduğu söylenemez. Yıllar sonra aynı fikirler, Mustafa Celâleddin Paşa'nın oğlu Enver Celâleddin Paşa tarafından gündeme taşınacaktır. 1918 yılında *Edebiyat-ı Umumiye Mecmuası*'nda, babasının yayımlanmamış notlarından hareketle bir makale dizisi yayımlayan Enver Paşa, Rumeli Kolordusu'nda Mustafa Kemal'in kumandanı imiş. Atatürk, kumandanından alarak dikkatle okuduğu *Eski ve Yeni Türkler*'in -yıllar sonra- Türkçe'ye tercüme edilmesini, Mustafa Celâleddin Paşa'nın da heykelinin dikilmesini istemiştir. Yeri gelmişken bu kitabın henüz Türkçeye çevrilmediğini hatırlatmakta yetiniyorum.

Nazım Hikmet'in annesi tarafından dedesi olan Hasan Enver Celâleddin Paşa, söz konusu makalelerinde, babası gibi, Herodot, Strabon ve benzeri kaynaklara dayanarak Türklerin aslı ve menşei hakkında -Türk Tarih Tezi'nin de esasını teşkil eden- ilgi çekici görüşler ileri sürmüş ve bu görüşlerini temellendirmek için etimolojik analizler yapmıştır. Bu analizler deminden beri verdiğim analiz örneklerinden farklı değildir. Bunun için sadece Skit ke-

limesi üzerinde durarak geçmek istiyorum. Enver Paşa'ya göre Herodot ve Strabon gibi kaynaklarda sözü edilen Skit kavminin adı Türkçe Çığatay kelimesinde de görülen Çiğit'ten gelmektedir. Grek dilinde ç sesi bulunmadığı için eski Yunanlılar bu kelimeyi Scythe şekline yazıp okumuşlardır. Fransızların Sît telâffuzu yanlıştır. Görüldüğü gibi Enver Paşa, Moğolca Çağatay'ı Çığatay şekline sokup bunu kendisinin icat ettiği çığit kelimesine bağlayarak Skit kelimesiyle irtibatlandırmaktadır.

İsmail Hakkı Bey'in lisâniyat mütehasşısı arasında zikrederek İbrahim peygamberin Türklüğü konusunda ne düşündüğünü merak ettiği Sâmih Rifat, Enver Celâleddin Paşa'nın dâmatlarından biriydi. Kayınpederinin yazıları *Edebiyat-ı Umumiye Mecmuası*'nda yayımlanırken onun "İran Tarihi ve Türkler" konulu yazı dizisi de *Âfî* gazetesinin sayfalarını süslüyordu. Sâmih Rifat, bu yazı dizisinde, *Şehname*'de anlatılan hadiselerin çoğunun Medya havalisinde cereyan ettiğini ve bu havalide İranîlerden çok Turanîlerin oturduğunu söyler. İran'ın ilk efsanevî hükümdarı Keyumers'in adını hayranlık uyandıran bir beceriyle Türkçeye bağlayan Sâmih Rifat, şarabın mucidi Cemşid'i de Türk yapmayı başarmıştır.

Efsane malum: Pişdadyan sülalesinin en tanınmış hükümdarı olan Cemşid, seferlerinden birinde Azerbaycan'a uğrar; birkaç günlük ikâmeti sırasında martın dokuzu olur. Güneşin Hamel burcuna girdiği bu gün baharın başlangıcı sayılmaktadır. O gün yüksek bir yere murassa bir taht kurulur. Cemşid başında mücevherlerle bezenmiş bir taç bulunduğu halde tahta kurulur. Güneşin ilk ışıkları altın tahti bezeyen mücevherlere vurup da yansımaya başlayınca genç ve güzel hükümdar gözlere mücessem bir nur kümesi gibi görünür. Bunun üzerine halk, genç padişahlarını Pehlevî dilinde parlayan, ışıldayan padişah anlamına gelen Cemşid ünvanıyla anmaya başlar. Nevruz bayramı da o gün başlamıştır. Şimdi Sâmih Rifat'a kulak verebiliriz:

"Efsanenin temsil ettiği vukuat, Turan ırkının o muazzam varlığını Asya'nın yalçın kayalı dağları üzerinde konup göçücü bir ordu, bir milleti müsella, seyyar bir devlet halinde muhafaza eden bir Türk, bir Skit hükümdarlığıyla haiz-i münasebettir. Bütün Turan kağanları yazın, kabileleriyle beraber yaylalara çıkarlardı. Merasim zamanlarında hükümdarlar, müzehheb otağlarında sedrirlerine geçerler. Nuyanlarla binekçiler yan taraflara oturur, köleler ayak üstünde dururlardı. Cemşid'e isnad edilen muayede merasimi bize bir bahar gününün muhteşem manzarası ile bu hayat-ı saltanatı ihtar eder."

Özetlemek gerekirse, efsanede anlatılan olay, Türk tarzı bir cülûs merasiminden başka bir şey değildir, üstelik Azerbaycan'da, yani Skit muhitinde cereyan etmiştir. Sâmih Rifat görüşünü desteklemek için etimolojiye baş-

vurmayı da ihmal etmez. Ancak bu etimolojik analizin kendisine değil, Öjen Bornof adında bir Fransız âlimine ait olduğunu söylüyor. Bu âlime göre, Cemşid kelimesi Yam-Skit'ten bozmadır ve "Parlak Skit" anlamına gelir.

Konuyla ilgilenenlerin burada Léon Cahun ismini de hatırladıklarından eminim. Bu şaşırtıcı adam, Paris'te 1873 yılında düzenlenen I. Oryantalistler Kongresi'nde bir konferans vererek Orta Asya'da, bir zamanlar kıyılarında prehistorik bir Türk halkının yaşadığı büyük bir iç denizden söz etmiş, bu denizin zamanla kurduğunu ve göç etmek zorunda kalan Türklerin belli yolları takip ederek bütün dünyaya yayıldıklarını ileri sürmüştü. Aynı yıl verdiği başka bir konferansta da, bu teze bağlı olarak, Fransa'da Ari dillerden önce kullanılan dilin Turanî menşeli olduğunu ispat etmeye çalıştı. Ruşen Eşref tarafından Türkçe'ye çevrilen ve "Fransa'da Ari Dillere Tekaddüm Etmiş Olan Lehçenin Turanî Menşei" başlığıyla *Türk Tarihinin Ana Hatları Methal Kısmı* (1931) adlı kitapta ek metin olarak kullanılan bu ikinci konferans, Türk Tarih Tezi'nin kaynaklarından biridir.

Biz yine Sâmih Rifat'a dönelim: Üstad, bir başka yazısında da Ege denizinin adını Adalar denizi diye Türkçeleştirenleri eleştirir; çünkü Ege ona göre zaten Türkçe'dir. Hangi açıdan bakılırsa bakılsın, Ege'nin Türkçe olduğu sonucuna varılacağını ileri süren Sâmih Rifat'a göre, bu kelime milâttan on iki, onüç asır önce Yunanistan ve Anadolu'da yaşayan Türk topluluklarının hâtırasını taşıyordu. Ege kelimesinin muhtemel menşelerinden biri, Amazon kraliçelerinden bazılarının Ege ünvanını taşımalarıydı.

Tam burada Amazon isminin etimolojisini yapan Sâmih Rifat, bu kelimeyi Yunanlıların *emesayın* (emetsine) şeklinde telâffuz ettiklerini, *Eme*'nin Kalmuk Tatarcasında kadın, *sayın*'ın da bir şeyin en iyisi ve güzide anlamına geldiğini, kısacası, *emesayın*'ın Kalmuklar tarafından "güzide kadın" anlamında kullanılmış olması gerektiğini ileri sürer. Anadolu emesayınlarının kendi kraliçelerine Ege ünvanını vermeleri, hem Amazonların, hem de Ege kelimesinin Türklüğünü göstermektedir. Esasen birçok Türk lehçesinde Ege ve ekeçi, büyük kızkardeş anlamına gelen ve saygı ifade eden bir ünvardır. Cengiz'in annesine Ulun İge denmiyor muydu?

Sâmih Rifat'ın kayınpederi Enver Paşa'nın görüşlerini geliştirerek yazdığı, 1922 yılında yayımlanan *Türkçe'de Tasrif-i Huruf Kanunları ve Tekellümün Menşei* (1338) adlı kitabı da bu bakımdan önemlidir. Türklerin Ari ırktan olduğunu ve Türkçenin bütün dillere kaynaklık ettiğini iddia ettiği bu kitabın son cümlesi şöyledir: "Türk ilk edvâr-ı hilkatte yaşıyordu. Müntehâ-yı haşre kadar yine yaşayacak ve asâletini muhafaza edecektir".

İsmail Hakkı'nın İbrahim peygamberin Türklüğü hakkında ne düşündüğünü merak ettiği diğer lisaniyatçı da Yusuf Ziya Bey'dir. 1920'lerde, İstanbul Hukuk Fakültesi'nde Hukuk Tarihi Müderrisi olan Yusuf Ziya Bey, *Yunan-ı Kadim'den Evvelki Türk Medeniyeti* (1928) adlı kitabında, Yunan medeniyetinin bütünüyle Türklere ait olduğunu ileri sürmüştür.

Yusuf Ziya Bey'e göre, eski Yunan'ın tarih ve coğrafyasında öyle isimlere tesadüf edilmektedir ki, bunları Yunan diliyle açıklamak mümkün değildir. Daha önemlisi, bu isimler Yunan sahasını aşarak Akdeniz ve Karadeniz taraflarına doğru genişlemekte, İtalya'yı, İspanya'yı, Kuzey Afrika'yı kuşatarak Anadolu, Suriye ve Filistin, Elcezire ve İran'a doğru uzanmaktadır. Bu isimleri Latin ve Arap dilleriyle açıklamak da imkânsızdır. O halde bu isimler nereden gelmiş ve hangi dilden kalmıştır?

Uz atmaya gerek yok. Yusuf Ziya Bey'in cevabı: Türkler ve Türkçe. Türk kavimleri kadim devirlerde bu bölgelere gelmiş, büyük bir medeniyet kurmuşlardır. Daha sonra Yunanlıların üzerinde oturduğu bu medeniyetin kullandığın dilin, yani Türkçenin izleri Yunanca'da açıkça fark edilmektedir.

Bu sonuca ulaştıktan sonra, hukuktan felsefeye, ziraattan sanata ve mitolojiye kadar, hemen her sahada, Türkçe menşeli kelimeleri aramaya başlayan ve kolayca bulan Yusuf Ziya Bey'in etimolojik analizleri gerçekten ilgi çekicidir. Hepsinin üzerinde durmak imkânsız. İzninizle, kitabın "Mitoloji" bölümündeki bir analiz, Zeus kelimesinin analizi üzerinde durmak istiyorum. Bu örnek, sarıırım, Yusuf Ziya Bey'in metodu hakkında açık bir fikir verecektir.

Yusuf Ziya Bey, Yunan tanrı ve tanrıçalarının isimlerinin hangi Türkçe kelimelerden geldiğini kolayca çözdüğünü, sadece en büyük tanrı olan Zeus'ta zorlandığını söylüyor. Temel özellikleri göz önüne alındığında Zeus'un gök'ü temsil ettiğini, dolayısıyla Türkçe gök kelimesiyle bir ilişkisi bulunmasının gerektiğini düşünen Yusuf Ziya Bey, iki kelime arasında yıllarca bir ilişki kuramamıştır. Bir gün Arapların El-Lât adlı tanrısının da bir Türk tanrısı olduğunu keşfedince birden beyninde bir şimşek çakar. Sadece Lât mı? Menat ve Uzza da Türk tanrılarıdır. Uzza, Türklerin daima Gök'le birlikte zikrettikleri Üze'den başka bir şey olamaz. Araplar Üze Gök'ün Gök'ünü gizlemiş, Üze'yi zamanla Uzza şekline dönüştürmüşlerdir.

Yusuf Ziya Bey'in el çabukluğuyla Arapların tanrılarını da Türkleştiriverdiğine dikkatinizi çekerim. İsterseniz burada bir parantez açarak, Sâmih Rifat ve Yusuf Ziya Beylerin izinde giden Prof. Naim Hâzım Onat'ın Arapça'nın aslının Türkçe olduğunu ispat ederek bu meseleyi kökten çözdüğünü hatırlatmak isterim. 1944 yılında Türk Dil Kurumu tarafından yayımlanan

Arapçanın Türk Diliyle Kuruluşu adlı kitabın sadece önsözünden bir cümleyi aktarmakla yetiniyorum: "Biz Arapça ile Türk dili arasındaki yakınlığı aydınlatacak olan bu araştırmalarımızda bunların bir kaynaktan çıkmış iki kol olduğunu değil, Arapçanın eski çağlardan beri, ödünç alma yoluyla gelişmiş ve Türkçemizin kökleriyle olduğu gibi, kendi gramer kurallarına göre işlenen üreme ve ekli kelimeleriyle de yoğrulmuş bir dil bulunduğunu belirtmek istiyoruz."

İsmail Hami Danişmend de 1960'ların sonunda, *İslâm Mecmuası*'nda Kur'an'daki "ekvab" ve "ğassak" kelimelerinin Türkçe olduğunu iddia ederek aylarca süren bir polemige yol açmıştı.

Özetlemek gerekirse, Yusuf Ziya Bey'e göre, Yunanlılar da, Araplar gibi Üze Gök'ün Gök'ünü hafzetmiş olmalıydılar. Üze'nin Ü'sü kullanıla kullanıla düşmüş, geriye kalan "Ze" ise zamanla Zeus'a dönüşmüştür.

Maceranın burada bittiği zannedilmesin. Ulaştığı neticeden mutluluk duysa da pek tatmin olmayan Yusuf Ziya Bey, bir gün Labranda kültüründe Zeus'a Osogos denildiğini öğrenir. Kafasında o anda bir şimşek çakar. Mesele işte şimdi çözülmüştür: Yunanlılar Türkçe kelimelerin sonundaki *kef* ve *kaf* seslerini *sin* sesine dönüştürdüklerine göre, Osogos'un sonundaki *s* sesini *k* olarak düşünmek mümkündür. O zaman Osogok kelimesi ortaya çıkar. Bu da Üze Gök'ün neredeyse aynıdır. Sözün kısası, Zeus kelimesinin aslı Osogok, yani Üze Gök'tür.

Yunan mitolojisinin aslında Türk mitolojisi olduğu fikrini aynı yıllarda, Mısır'da Nurettin Mustafa adında birinin de savunduğunu Rıza Nur'dan öğrendim. Türkçülük tarihinin önemli isimlerinden biri olan Rıza Nur, *Türk Târîhi*'nin onikinci cildinde Türk mitolojisinden söz ederken şunları söyler:

"[...] Mısır'da Nurettin Mustafa Bey, Yunan mitolojisinin Türk mitolojisinden alınma olduğunu iddia etmektedir. İstanbul'a avdetimde Dârülfünûn müderrislerinden Yusuf Ziya Bey'in de bu iddiada olduğunu gördüm. Bu iki zat birbirinden habersiz bu mühim dâvâyı isbat etmek için çalışmaktadırlar. Eğer hakikat böyle ise ve isbat edilebilirse Türk için ne yüksek bir şereftir. Avrupa'nın Yunan için verdiği şeref biz Türk'ün olacaktır."

Aslında Rıza Nur'un son cümlesi, bütün bu gayretin ardındaki psikolojiyi veciz bir biçimde özetlemektedir.

Amacım, hiçbirinin değerinden şüphe etmediğim şahsiyetlerin bir zamanlar ne saçmalıklarla uğraştıklarını göstermek değil. Anlattıklarım eğlenceli görünse de, trajik bir durumu yansıtmaktadır. Osmanlı medeniyetinin

yok sayılması yüzünden doğan boşluğu doldurarak yeni bir kimlik inşâ etmeye çalışan aydınların yaşadığı derin sancıyı anlatmaya çalıştım.

Ahmet Midhat Efendi'nin Fevziye Kıraathanesi'ndeki konferansını dinleyenler arasında Refii Cevat Ulunay da vardı. O tarihte henüz lise talebesi olan Refii Cevat, Ahmet Midhat Efendi'nin konferansına mektep idaresi tarafından götürüldüklerini söylüyor ve "O ne esaslı malûmattı, Yâ Rabbî! Türklük nâmına söylenmedik tafsîlât bırakmadı" dedikten sonra şöyle devam ediyor:

"Onun bir yanardağ gibi olan varlığından fıskıran irfan ateşi yüreklerimize akmuş, damarlarımızı körüklemişti. Hepimiz yanıyorduk. İçimizden nâralar atmak arzuları geliyor, sahneye fırlayıp onun ellerini, yüzünü öpmek istiyorduk. Konferans bir heyecan fırtınası ile bitti. Sahnede oturan âlimler de efendinin elini öptüler. Dağılmadan evvel bir kolayını buldum; kulislere girerek amcam Veled Çelebi'ye koştum, bana efendinin elini öptürmesini rica ettim. Amcam bu lütfu benden esirgemedi, elimden tuttu, yanına götürdü: 'Hazret dedi, işte bu genç hayranınız, müsaade ederseniz elinizi öpsün!' İnsandan üstün bir varlık karşısında imişim gibi titriyordum; sırtımı okşadı, bana güzel dualarla süslü temennilerde bulundu. Bu tesir benliğimde o kadar yer etmişti ki, ne zaman hâtıralarımı eşelesen o zamanı en ufak teferruâtı ile yaşarım."

Bu cümleler, bugün bize saçma gelen fikirlerin o tarihlerde nasıl heyecanlar yarattığını, gençlerin ruhunda nasıl fırtınalar kopardığını gösteriyor.